зацікавленість та впевненість під час спілкування та обговорення запропонованих тем.

У мовленні дітей нами було відмічено появу нових слів, які відповідали комунікативній лексиці: емоція, поза, злий, сумний, рух тощо.

У дітей контрольної групи, які не брали участі у зазначених заходах, ми відмітили, що їхня комунікативна поведінка в більшості випадків відповідала середньому рівню розвитку: рідко проявлялась активність, перевага надавалась індивідуальній грі і лише в окремих випадках підтримувалась ініціатива однолітків; діти були не спроможні надати допомогу один одному і зазвичай їх мало цікавили, або не цікавили дії партнерів по грі (завданню), вони не вміють співпрацювати та домовлятися; не користуються невербальними засобами комунікації (мімікою, жестами, тактильними рухами, піктограмами), оскільки не розуміють їх призначення.

Отже, порівнюючи дані, отримані за результатами контрольного зрізу, ми можемо говорити про підвищення рівня комунікативної поведінки дітей старшого дошкільного віку із дизартрією при ДЦП, що сприяє розвитку інтересу до самого процесу спілкування, який виникає у дітей даної категорії при усвідомленні своїх комунікативних можливостей, особистої значущості та одержаної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушение речи у детей с церебральным параличом. – М.: Просвещение, 1985. – 191 с.
2. Рождественська М.В., Руденко Л.М. Клінічні особливості ДЦП. Навчальний посібник. – Вінниця: Вінницька обласна друкарня, Книга-Вега,2009. – 80с.
3. Смирнова И. А. Специальное образование дошкольников с ДЦП. Учебно–методическое пособие. – СПб.: ДЕТСТВО–ПРЕСС, 2003. – 160с.

УДК: 376.42:316.61

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Матющенко І.М.
кандидат педагогічних наук
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розглядається проблема соціалізації та адаптації дитини з тяжкими порушеннями мовлення до нових умов середовища.

В статье раскрывается проблема социализации и адаптации ребёнка с тяжёлыми нарушениями речи к новым условиям среды.

The article discusses the problem of the socialization and adaptation of children with severe speech impairment to the new conditions.

Ключові слова: соціалізація, адаптація, соціально-психологічної адаптації, дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Ключевые слова: социализация, адаптация, социально-психологическая адаптация, дети с тяжёлыми нарушениями речи.

Keywords: socialization, social-psychological adaptation, pedagogical providing, psychological-pedagogical terms of optimization to social-psychological adaptation.

На сучасному етапі розвитку системи освіти в Україні однією з найактуальніших посідає проблема соціалізації та адаптації дітей з різними відхиленнями у розвитку.

Ще більш актуальною ця проблема є для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, процес соціалізації яких проходить із значними труднощами, зумовленими їх обмеженими можливостями.

Сприяння соціалізації дитиниз тяжкими порушеннями мовлення – це передусім оптимізація її адаптації до нових умов середовища. Як свідчать наукові дослідження та життєві спостереження, адаптація зазначеної категорії дітей характеризується низькою ефективністю. Для дітей цієї категорії особливе значення має передусім соціально-психологічна адаптація (пристосування особи до групових норм та соціальної групи до неї),

оскільки вони набувають суспільного досвіду, перебуваючи у соціальному оточенні, різноманітних соціальних спільнотах (групах). Саме тому,сприяння соціально-психологічній адаптаціїдітей з тяжкими порушеннями мовлення на порозі їх входження у самостійну життєдіяльність у різних сферах (школі, гуртку, колі друзів та ін.) є важливим завданням спеціального освітнього закладу. Його розв'язання передбачає проведення спеціально організованого педагогічного впливу, спрямованого на становлення удітей з тяжкими порушеннями мовлення найсуттєвіших передумов цього процесу – розвитку у них адаптаційних можливостей, на основі засвоєння знань, навичок, умінь, формування особистісних якостей, необхідних для успішного пристосування до умов життєдіяльності у групі (класі).

Отже, поняття соціалізації характеризує процес засвоєння індивідом системи знань, умінь, навичок, зразків поведінки які належать соціальній групі і суспільству в цілому. Процес соціалізації у загальному контексті здійснюється під впливом сукупності багатьох умов. Головною умовою процесу соціалізації є самоактуалізація особистості, її активна робота над власним соціальним звершенням.

Як свідчать дослідження Л.М.Шипіциної [9], процес соціалізації триває протягом всього життя людини і проходить у трьох сферах:

1. Діяльності – людина розвиває задатки і здібності в наслідок чого відбувається її реалізація.

2. Спілкуванні – процес спілкування виникає у всіх сферах життєдіяльності людини, розвиваються комунікативні здібності, здатність взаємодіяти з оточуючими.

3. Самосвідомості – свідомості і розумінні самого себе, у розвитку «правильної» самооцінки тощо.

Особливий підхід до вивчення проблеми соціалізації дітей з різними відхиленнями у розвитку висунутий Л.С.Виготським [2], який розглядав спілкування дітей з оточуючим світом, як фактор корекції їх недоліків. Вчений вважав, що первинні порушення є основою для виникнення перепон у формуванні і розвитку спілкування дітей та встановленні широких соціальних зв'язків.

У свою чергу спілкування розглядається як відносно самостійна та специфічна форма активності суб'єкта. Результатом спілкування є не перетворення предмета (матеріального чи ідеального), а відношення (стосунки) з іншою людиною чи людьми. В аналізі цих відношень розкриваються не просто дії того чи іншого суб'єкта чи вплив одного суб'єкта на іншого, а процес взаємодії, в якому виявляються сприяння чи протидія, згода чи протиріччя, співпереживання тощо.Для спілкування має бути хоча б дві людини, кожна з яких є суб'єктом (партнером). У процесі спілкування використовуються як вербальні, так і невербальні засоби спілкування[5].

Саме у спілкуванні відбувається становлення особистості, формуються моральні якості, норми поведінки, риси характеру тощо [7]. Тому метою розвитку навичок спілкування має бути не вироблення вміння маніпулювати іншими, а формування здатності створювати самому чи спільно з партнерами такі умови і таку атмосферу стосунків, які б сприяли психологічному зростанню людини, розкриттю її конструктивних можливостей, а також закріпленню у поведінці способів дій, що вже знайомі учневі та використовуються ним.

Виходячи з процесу, суті та функцій спілкування, важливим вбачається формувати такі навички:

- вітатися, вести бесіду, досягати бажаного результату, прощатися;
- обмінюватися інформацією, думками, емоціями;
- сприймати одне одного та розуміти;
- організовувати взаємодію, узгоджувати дії, розподіляти функції, впливати на іншого.

Слід також враховувати, що в процесі спілкування важливо вміти:

- слухати і розуміти мовлення та стан іншого;
- використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування (вербальні – мовлення, невербальні – міміка, жести тощо);
- спілкуватися на емоційному рівні;
- бачити в іншій особі позитивне;
- доходити одностайності з іншими в оцінці певної людини;
- використовувати єдину діяльність [3, 5, 6, 7 та ін.].

Отже, під соціалізацією необхідно розуміти процес засвоєння і усвідомлення індивідом протягом життя соціальних норм, культурних цінностей суспільства, групи, до якої він належить, а також саморозвиток і самореалізацію людини. Соціалізація – процес формування особистості в певних соціальних умовах; процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого вона перетворює його у власні цінності та орієнтації, вибірково залучає до своєї системи поведінки ті норми і шаблони, які прийняті у суспільстві чи групі. Соціалізація охоплює всі соціальні процеси, завдяки яким індивід засвоює знання, норми, цінності, що дозволяє йому функціонувати як рівноправному члену суспільства. Соціалізація індивіда — це передусім ефективна адаптація в суспільстві, а потім і здатність певною мірою протистояти

суспільству, перешкодам, які заважають саморозвитку, самореалізації, самовизначенню. Тобто невід'ємною складовою соціалізації особи є її адаптація.

Як стверджуєряд дослідників [3, 5, 6, 7, 9], успішний перебіг процесу адаптації багато в чому визначається взаємовідносинами між дітьми в групі дошкільного навчального закладу. Якщо соціально-психологічні умови колективу відповідають спрямованості особистості дитини, то сприятлива атмосфера дружби, турботи один про одного буде сприяти швидкій адаптації дитини, але, якщо норми групової моралі не відповідають компонентам соціально-психологічної структури особистості, то виникає стан психологічного дискомфорту. Через контакти з однолітками у дитини формуються вміння сприймати і адекватно оцінювати себе та інших, що є необхідною умовою адаптації особистості в групі та суспільстві в цілому.

Важливим для розуміння суті адаптації, як показує вивчення проблеми, є розгляд питання її показників. Показниками адаптованості вважаються стресостійкість, відсутність тривожності й агресивності, неконфліктність, емоційний комфорт, позитивне ставлення до навколишнього тощо [7, 8, 10 та ін.]. У цьому плані розглядаються і показники протилежного явища — дезадаптації. Якщо дитина з порушенням мовлення не може успішно адаптуватися, у неї виникає стан напруженості: соматичної, психічної, соціальної, що є передумовою виникнення дезадаптації [7]. До показників дезадаптації, окрім стану напруженості, відносять нейротичні прояви — тривожність, страх, депресію, агресивність та ін. До симптомів дезадаптивної поведінки особистості відносять також агресію по відношенню до людей і речей, надмірну активність, постійні фантазії, упертість, почуття власної неповноцінності, неадекватні фобії, нездатність зосередитись на роботі, невпевненість у прийнятті рішень, підвищену збудливість і конфліктність, систематичні емоційні розлади, неправдивість, надмірну похмурість і незадоволеність, завищену самооцінку, постійні втечі зі школи та дому, смоктання пальців, гризіння нігтів, енурез, тремор рук і ніг, розмову самого з собою тощо. Відмічається, що при психічній дезадаптації розвиваються непродуктивні форми реагування, симптоми розладів поведінки, емоційної сфери, які у випадку тотальної дезадаптації досягають клінічного рівня.

Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок про те, що особлива увага при розгляді дезадаптації відводиться стану тривоги. Тривога виникає при будь-якому порушенні збалансованості системи „людина-середовище", при недостатності психічних чи фізичних ресурсів для відновлення в ній рівноваги. Тривога призводить до дезорганізації психіки дитини та лежить в основі змін психічного стану і поведінки особи, що зумовлюється стресом [1]. Так, залежно від сили напруження та його впливу на ефективність діяльності, виділяються такі види тривоги:

1. Відчуття внутрішнього напруження (не має яскраво виразного відтінку загрози, а слугує лише сигналом наближення тривоги, виникає душевний дискомфорт).

2. Гіперестезична реакція (посилюється тривога, роздратованість).

3. Власне тривога (проявляється у відчутті невизначеної загрози. Її ознакою є неможливість визначити характер загрози, передбачити час її виникнення. Нерідко здійснюється неадекватна логічна переробка інформації, в результаті якої із-за нестачі фактів видається неправильний висновок).

4. Страх (тривога, конкретизована відповідно до певного об'єкта. Хоч об'єкти, з якими пов'язується тривога, можуть і не бути її причиною, у суб'єкта складається враження про те, що тривогу можливо усунути певними діями щодо об'єкта).

5. Відчуття катастрофи (наростання інтенсивності тривоги призводить до виникнення у суб'єкта уявлення про неможливість зупинити подію, що наближається).

6. Тривожно-боязке збудження (викликана тривогою дезорганізація психіки досягає максимуму і можливість цілеспрямованої діяльності зникає).

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що дослідження з проблеми адаптації присвячуються вивченню різноманітних її аспектів та питань стосовно осіб різних вікових категорій.

Зокрема, у дослідженнях визначаються різні рівні адаптованості дитини. Так, Г.М.Чуткіна [5] вивчаючи адаптацію дітей 6-7 років до школи, виявила, що цей процес у них проходить неоднаково успішно. Вона виокремлює три рівні адаптації дітей до школи — високий, середній, низький. У дослідженні Г.М.Чуткіної були визначені також фактори, які відіграють позитивну і негативну роль в адаптаційному процесі. Серед факторів, що негативно впливають на адаптацію, виявлено: негативні методи виховання в сім'ї, функціональна неготовність дитини до навчання, її незадоволеність спілкуванням з однолітками та дорослими, неадекватне усвідомлення свого становища у групі, низький рівень освіти батьків, неповна сім'я, негативне статусне становище дитини у школі, негативне ставлення до дітей з боку вчителя тощо.

У своєму дослідженні Л.І.Закутська, вивчаючи основні адаптаційні труднощі учнів-новачків у новому соціальному середовищі, також виявила фактори, що впливають на процес

пристосування до нього. Вчена встановила, що під час переходу дитини у новий навчальний заклад рівень її адаптивності залежить перш за все від того, яку роль передбачає „грати" новачок у новому класі, які обставини привели його в інший заклад, як він „вписується" в основні параметри психологічного клімату класу, а саме: у сукупність ціннісних орієнтацій, мотиваційних установок, міжособистісних стосунків, у спрямованість лідерів тощо. Усі ці фактори значною мірою впливають на результат пристосування новачка до нового навчального середовища [4].

Узагальнення точок зору з приводу означеної проблеми дає підстави для висновку про те, що успішність адаптації може визначатися як індивідуальними психофізіологічними особливостями людини, так і життєво сформованими особистісними характеристиками: здібностями, моральними установками, життєвим досвідом тощо, тобто чинниками соціального ґатунку.

Варто пам'ятати, що дитина з тяжкими порушеннями мовлення має труднощі які стосуються спілкування з оточуючим світом. Саме відсутність повноцінного спілкування може стати причиною що ускладнює психічний розвиток такої дитини.

Як свідчить аналіз літературних джерелнайгостріше постає питання адаптації дітей з тяжкими порушеннями мови до нових умов діяльності.

Н.Л.Гуткина, О.В.Коптаєва[3] стверджують, що процес переходу дошкільника до шкільного навчання супроводжується низкою труднощів. Це насамперед пов'язано із значним психічним навантаженням, труднощами у спілкуванні, які в свою чергу впливають на перебіг адаптації дитини у нові соціальній групі.

На нашу думку, однією з ефективних умов соціалізації та адаптації дитини з тяжкими порушеннями мовлення є включення її в колектив (групу) здорових однолітків. Саме тому, «раннє» включення такої дитини є позитивним кроком до розвитку її вміння адекватно взаємодіяти з оточуючими, формувати соціальну впевненість у власних можливостях тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Березин Ф.Б. Психологическая и психофизиологическаяадаптациячеловека. – Л.: Наука, 1988. – 270 с.
2. Выготский Л.С. Воспитаниеэмоциональногоповедения / Выготский Л.С. Педагогическаяпсихология. – М., 1991. – С. 128-144.
3. Гуткина Н.И. Психологическаяготовность к школе . - М.: Академический Проект, 2000. — 3-е изд., перераб. и доп. — 184 с.
4. Закутская Л.И. Процессадаптацииучащегося при переводе его в новыйученическийколлективгородскойшколы: Автореф. дис. … канд. пед. наук / КГПИ. – К., 1988. – 22 с.
5. Коломенский Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологиидетейшестилетнеговозраста. – М.: Просвещение, 1988. – 190 с.
6. Коломинский Н.Л. Развитиеличностиучащихсявспомогательнойшколы. – К.: Рад. школа, 1978. – 87 с.
7. Коробейников И.А. Нарушенияразвития и социальнаяадаптация. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 192 с.
8. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретическиеосновыпсихологии. – М.: Наука, 1984. – 445 с.
9. Шипицына Л.М. „Необучаемый" ребёнок в семье и обществе: Социализациядетей с нарушениеминтеллекта. – 2-е изд., перераб. и допол. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.
10. Эльконин Д.Б. Психологияобученияладшегошкольника. – М., 1974. – С. 58-71.

УДК 616.891.6:613.956

ПСИХОСОМАТИЧНА ПАТОЛОГІЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Мозгова Г.П.
Інститут соціології, психології та управління
НПУ імені М.П.Драгоманова

Проведено клініко - епідеміологічне дослідження розповсюдженості психосоматичної патології у дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку в загальномедичній практиці. З'ясовано фактори ризику формування психосоматичної патології, яке дозволило визначити достовірні маркери вірогідності виникнення та подальшого розвитку психосоматичної патології.

Проведено клинико-эпидемиологическое иссследование распространенности психосоматической патологии у детей и подростков с нарушениями психофизического развития в общемедицинской практике. В работе выявлены наиболее значимые факторы риска возникновения и дальнейшего развития психосоматических заболеваний, которые приводят к инвалидизации пациентов, их социальной и педагогической дезадаптации.